

A SZOCIALISTA HATALOM BERENDEZKEDÉSE

A szocializmus berendezkedésének éveiben három nagy, Szováta történetét is közvetlenül érintő kérdéskör érdemel különleges figyelmet: az államosítás, a kollektivizálás és a tanügyi reform.

1948. február 21-23-án, az "egyesülési kongresszuson" létrejön az a Román Kommunista Párt, amely az eljövendő szovjet mintára történő változások fő értelmi szerzője és végrehajtásának irányítója. Ezzel a romániai politikai élet egyeduralkodója lett. Fokozott ütemben folytatódott a gazdasági hatalom megszerzése. Ennek egyik jelentős állomása volt az 1948. június 11-én végrehajtott államosítás, mikor sor kerül a bankok, ipari-, szállítási- és bányavállalatok államosítására, amelyek élére munkás igazgatókat neveznek ki. Szováta július 23-án államosítják a fürdővállalatot a párt és az egészségügyi minisztérium megbízottjai. Négy nappal később már a Lomás cég is Lomás Államosított Fűrészárugyár (Fabrica de Cherestea Naționalizată Lomaș) néven jelenik meg forrásainkban. Ekkor az immár "munkás vezetés" alatt lévő gyár egy fenyegető levélben követeli a községtől, hogy 700 m³ fenyőrönköt 5 km távolságra szállítsanak. Ezzel azt a famennyiséget akarták ingyen beszállíttatni a gyárba, amelyet a július 23-án tomboló szélvész döntött ki. A közmunkától vonakodó fuvarosokat a csendőrséggel fenyegeti. Végül is a község fuvarosokat rendel ki.

Szeptember 26-án leltározzák fel Borbély Gyula és Kun Mihály gáttereit. Ezt a munkát Frandese Vasile és Sipien Carol, az ideiglenes bizottság referensei végzik. Borbély Gyula gátterénél (ma iskolaműhely) két kerekese vízturbinát, egy Kornpach márkájú gáttert, egy cirkulát [körfűrészt] egy Stuttgart márkájú vasesztergát, egy Hoffer - Schranck lokomobilt (fele részben László Károly gépész tulajdona volt), két vaskerekekkel ellátott favagont leltároztak fel. A telepen egy 17 x 7 m-es faszínt, egy 8 x 6 m-es téglá géptermet és végül a tulajdonos két szoba, konyhás lakását. A leltározás másnapján felszámolják a magángáttereket.

Október 12-én államosítják a vízüzemet (szűrőházat), amely a Fürdőtulajdonosok Szövetségének tulajdonában volt. Aznap veszik állami tulajdonba a villamosüzemet. Ugyanakkor felelőst jelölnek ki a munka és bérügyek vezetésére. 1949. szeptember 15-től a helyi előjáróság fizeti a béreket.

A volt tulajdonosok egy része elhagyja a község területét. Magyarországi útlevéért folyomodik a fürdőalapító Illyés Lajos menyé, özv.

Illyés Tiborné a fiával együtt. A határ lezárása után a külföldi utazásokat és a beutazásokat megszigorítják, vízumhoz kötik.

A kikényszerített változások hatalmas lappangó felháborodást keltettek, ezért augusztus 30-án a 221/1948-as rendelettel létrehozták a Népbiztonsági Főigazgatóságot (Direcțiunea Generală a Securității Poporului), a hírhedt "Szekuritátét". Ennek első székháza 1949-ben az 538 szám alatti Dénes-ház volt. Később, a 25/1949 sz. rendelettel megszüntetik a csendőrséget és rendőrséget, helyére létrehozzák a "népi miliciát". Még korábban - 1948-ban - felállították Szovátán a járási Népbíróság szovátai kihelyezett részlegét (Judecătoria Populară Rurală Miercurea Niraj, sediul Sovata). A korszak jelképe is lehetne a hírhedt Duna-Fekete-tengeri csatorna, amelyet (szintén szovjet mintára) kézi erővel akartak kiásatni elsősorban a rendszer ellenségeivel. Ide kerültek a kötelező beadásokkal késlekedő - szabotáló - földművesek, vagy un. kulákok. Ide került a szovátai, Sómező utcai Szilveszter György és a szakadati Györffy Gyula is. ¹ Jeremiás András (1921) adatközlő. *

Ipari egységek államosítása után a folyamatot nem állítják le, ráternek a családi házak elvételére is. Utasításként szerepel, hogy elsősorban a nem termelők és a kevés gyermekű családok házaikat foglalják le. Lengyel Dénes taxis vállalkozó kocsiját a tanács vette tulajdonába, a volt tulajdonost mint gépkocsivezetőt alkalmazták.

A kisiparosokat tönkretették a nagy adók, a nyersanyag hiány, így sokszor menekülni kényszerültek műhelyükből. Ágoston István, az Ágoston-féle malom tulajdonosa malmát az IFET-nek (fakitermelő vállalat) adományozza. ² PHLt. Iktatókönyv. 854/1954. május 13. *

A község 1948-ban kéri a vásárjog visszaállítását, arra hivatkozva, hogy már 1909-ben rendelkezett ezzel a joggal, amit 1927-ben újra elismernek. Évente nyolc áru- és állatvásárt tartottak, állatvására volt január 10, április 10, június 12 és szeptember 30-án, áruvására volt január 12, április 14, június 14 és október 2-án.

1949-ben az Ösmarosszék havasait már az állami erdészet igazgatta, a havasgazda csak a legelőket adminisztrálta, még mindig 16 falu: Márkod, Kendő, Mikháza, Szentlőrinc, Nyárádmagyarós, Moson, Demeterfalva, Nyárádszereda, Székelytompa, Szováta, Csíkfalva, Jobbágyfalva, Ilyésmező Nyáradandrásfalva, Vice és Mája használt egykori közbirtokossági területet. A községek 816 ha legelőn 1.453 szarvasmarhát legeltettek és ezért 335.643 lej mezőgazdasági adót fizettek. ³ ÁLTMv. 217 iratsomó. 20. * Ebben az évben cserélik ki a községek juhállományát cigája fajúakra. A megye ideiglenes tanácsa 3.000 lejes átvételi áron adja át tenyésztésre a borbéceket.

Számbaveszik a község mezőgazdasági gépeit, felszerelését de nem azért, hogy így hathatósan segíthessenek a hatóságok a mezőgaz-

dasági munkákban, hanem azért, hogy így hathatósan róhassák ki a közmunkákat. 1948. február 1-én 4 búza-, 13 kukorica vetőgép, 2 traktoros cséplőgép, egy állatvontatta cséplőgép és egy lokomobil cséplőgép volt. Ezen kívül a gazdák 3 triórral, 1 szelektorral, 213 ekével, 211 fa- és 2 vasboronával, 14 fa eketaligával, 136 kaszával és 359 szekérral rendelkeztek. Ilyésmezőben 38 ekét, 29 faboronát, 18 kaszát és 38 szekeret írtak össze. * ÁLTMv. 207. Primária Sovata, 82. *

A kötelező beszolgáltatások rendszere lassan elviselhetetlenné tette a falvak életét. Heti jelentéseket kellett küldeni vasárnap este 10 óráig különleges küldönccel. Ez aprólkos adatokat tartalmazott az időjárás napi alakulásáról, a mezőgazdasági munkák elvégzéséről hektáryi pontossággal, a vetőmagvokról, a betakarítás eredményeiről. A tejbeadást nem teljesítő gazdákat törvényszék elé állították. A vetőgép tulajdonosokat beosztották kötelező szolgálattételre a vetési "kampány" idejére. Csépléskor még nagyobb a kötelező éberség, a cséplőgép tulajdonosokra, mint Kiss Mihályra, Vass és Piroska mellé megbízható elvtársakat osztanak be. A krumpli beadást is progresszíven oldják meg, az egy hektáron termelők a termés kevesebb mint negyedét, a 10 hektáron termelők a termés felét, a 40 hektáron termelőknek szinte az egész termést be kellett szolgáltatniuk. Szovátáról 38,6 tonna krumplit visznek el. Október 6-án utasítás érkezik, hogy csak szovjet napraforgómagot szabad vetni, ki is küldtek 170 gramm (!) vetőmagot. Október 8-án megtiltják a gyümölcsfával és a szőlődugványokkal való kereskedést. A rövid életű szovátai Népbíróság helyett a beadási és egyéb pereket a járásközpontban tárgyalják, ahova szovátai népi ülnököket is kineveztek, így Sütő Árpád (36 éves), Lukács György (36), Páll Antal (48) munkásokat és Kovács András (65) földművest. A beadások mellett nehéz volt a nem termelők ellátása, szeptember 24-én csak külön engedéllyel vásárolhatnak a nem mezőgazdasági termelők 100 kg búzát.

Közben egyre elviselhetlenebb az ideológiai harc is a kuláknak deklarált legjobb termelők ellen. 1949. szeptemberében a következő jelszavak voltak láthatók a községben: Ha egyesülünk legyőzhetetlenek vagyunk! Meg fogjuk védeni a békét! Mi nem kolduljuk a békét hanem kivívjuk! Nincs nép a világon, amely háborút akarna! Éljen szeretett hazánk a Román Népköztársaság, a békéért vívott harc aktív tényezője! A szocializmust építve erősítjük a béke arcvonalát! Minden egyes siker, melyet az állami terv teljesítésében és túlteljesítésében elérünk csapást mér a háborús uszítókra! Vívjuk ki a békét! Munkánkkal és harcunkkal erősítjük ma a béke frontját élén a Szovjetunióval! stb. Ezek elsősorban a kulákok kerítésein jelentek meg.

A legnagyobb terhet talán a húsbeadás jelentette. Sokan (pl. a méhészek) piaci áron vásárolt állatokat szolgáltatnak be. Húsbeadási

és termék beadási kötelezettséget rónak ki az egyházakra is. Ugyanakkor jegyre adják a húst a munkásoknak is. Az A jegyre 500, a B1-re 450, a B-re 400, a C-re 300, a D1-re 150 gr húst "osztottak" havonta. Az üres piacon agitátorok lelkesítették a dolgozókat! Megtiltják a gabona vásárlását más megyékből, a takarmány eladását a tejbeadási kvóta sikeres teljesítése érdekében. Megtiltják a juhok nyírását - a gyapjúbeadás érdekében -, hogy ezzel is biztosítsák a beadást, de így a hagyományosan szövő-fonó szovátaiakat nyersanyag és háziszöttek nélkül hagyták. A gátterek, vízfűrészek megszüntetése után felszámolják az olajpréseket is, így egy újabb fontos élelmiszer termelésétől fosztották meg a falusi lakosságot 1953-ban.

Ugyanakkor megszervezik a gyűjtést a koreai nép javára.

Az 1952-es, második pénzbevéltés súlya is csak a mezőgazdasági népességre nehezedik. Ezúttal a rubelhez viszonyítják a lejt, 1 rubel 2,80 lejt ér. Igen bonyolult beváltási kulcs alapján a nagyobb megtakarításokat egyre romló arányban váltják be. Az új árakat hivatalosan állapítják meg pl. 1 kg barna kenyér 2 lejt, 1 l étolaj 11 lejt.

Fában dúskálkodó Szovátán ekkor már hatalmas gondot jelentett a tűzifa beszerzése is a földművesek számára. Az állami erdészet csak száraz ágak gyűjtését engedélyezi. Ugyanakkor az erdők államosítása után sokszor a legelőket is lefoglalják erdőtelepítés céljából.

Az ipari egységek államosítása után sor került a kisvállalkozókra is, a cél ezek felszámolása vagy szövetkezetekbe kényszerítése volt. 1952. október 6-án bevonják a magánkereskedők működési engedélyét

Szováta Szövetkezet vendéglő, fodrászat és cipész részleggel 1949. október 8-án alakult meg.

Katonai tűzoltó alakulatot 1952-ben helyeznek Szovátára. Kinevezett parancsnoka, egy őrmester kaszárnyának lefoglalta a Schnitser-féle házat (ma a Közüzemek épülete), melyet Schnitser Artúr épített az 1920-as évek végén a Veress-féle fürdő igazgatósági épületének helyére. Addig az épület a tulajdonos és családjának deportálása miatt mentesült az államosítás alól. Így csak sokkal később rendezik az ingatlan helyzetét, csak 1967-ben sajtóztatják ki. ⁶ Szíjgyártó István (1921) adatközlő. *

1952. szeptember 2-án nyilvánítják várossá Szovátát Románia más jelentős fürdőhelyeivel együtt. Ezt a rangot nem az urbanizáció magas foka miatt vívta ki, alsó része alig különbözött a környező falvaktól annak ellenére, hogy itt fakitermelő és feldolgozó vállalat is működött. Várossá nyilvánítását nemzetközileg is elismert fürdőhelyének köszönhette. Ugyanakkor hozták létre a Magyar Autonóm Tartományt, amelynek Szováta is része volt mint Erdőszentgyörgy rajon egyetlen városa. 1953-ban Szovátának 1.130 lakásban 5.215 lakója volt. A lako-

sok száma 1956. február 21-ig 6.498-ra nőtt, ami 24,60%-os (!?) gyarodást jelentett három év alatt.

A városi néptanács 1956-ban készült összesítése szerint (a népszámlálás számára készült) a város lakosságának döntő hányada, 61,82%-a földműveléssel foglalkozott. Ebből 657-en művelték saját földterületüket, 40-en napszámosként éltek. A munkások létszáma 299 volt, az aktív lakosság 26,52%-a. (Az 1930-as években számuk 300 volt, igaz, hogy ezek legnagyobb része nem volt szovátai.) Egy malomtulajdonos volt ekkor még, de a kereskedők száma is 13-ra (1,15%) csökkent, ezek is állami és szövetkezeti üzletekben dolgoztak. Kisiparosként 43 (3,81%) lakos volt bejegyezve. Heten (0,62%) őrizték a szovátai állami erdőket. A tisztviselők összlétszáma 46 (4,08%) volt. Az összeírás szerint csak 11 értelmiségi élt a városban, ide sorolták Káli Dénes, Török Mihály, Moldovan Iuliu és Roșca Mihai lelkészeket, dr. Gidáli József orvost, Biró Pál és Csegi Kálmán tanítókat, Gönczi Albert építész, Agyagási Gábor és Dósa Sándor gépészeket valamint Zsigmond József vállalat igazgatót. Nagyszámban hiányoznak a tanítók és tanárok akik az általános iskolában tanítottak. A kor ismérve volt az értelmiségi "réteg" lebecsülése, tényleges számarányának kiheccsítése.

A főfoglalkozású földművesek száma 711 volt, ebből 611 (85,94%) volt szegényparaszt, 96 (13,5%) középparaszt. Ekkorra a kulákok száma már csak négyre (0,56%) csökkent: Bokor Lőrinc, id. Kelemen Károly, Majoros István és Vass Sándor, akik minden nehézség, adóztatás, igazságtalanságok ellenére is megőrizték vagyonuk egy részét.

A kvóták tönkretették a falusi gazdaságokat, egyre többen kerültek abba a helyzetbe, hogy nem voltak képesek teljesíteni a t kötelezettségeket. Ilyenkor következett a hatósági foglalás, lefoglalták állataikat, a házi szárnyasokat is beleértve, terményeiket. Sokan kivágják gyümölcsfáikat. Válaszul szigorú intézkedések következtek a "gyümölcsfák védelmében". A legsúlyosabb terhez a kuláklísta került gazdákat terhelték. Könnyű volt a kuláklísta felkerülni, elég volt egy kicsit több föld, egy cseplőgép, egy malom, egy vetőgép birtoklása. Ezek mind kizsákmányoló eszközökké változtak. De sokszor elég volt egy feljelentés is, vagy voltak olyan esetek, hogy valakit "bosszúból" vettek fel a jegyzékbe. A kulákok számának gyarapítása is bizonyítéka lehetett a helyi hatóságok éberségének, hűségének. Ennél nehezebb volt elintézni, hogy valakit kihúzzanak a listáról. Igaz, hogy sokszor a hatóságok is beismerték az elkövetett igazságtalanságot és az elszegényedés mértékében egyre kevesebben szerepeltek már a megbélyegzett listáin. 1952-ben Balogh Mihály, Bogdán Béla, Ágoston István, Szígyártó János, Szekeres József, Simon János, Junger Ilyés, Bokor

Antal, Majoros István, Keresztes István, Hajdú János kéri levételét a listáról. A beadások biztosításáért aratáskor bezárják a malmokat, kenyér nélkül hagyva a lakosságot és csak a beadások teljesítése után nyitották meg újra. Sok kulák, de szegényparaszt is, hogy meneküljön a terhekől ismeretlen helyre távozott a faluból. Rendszerint városi munkásnak, vagy a bányavidékre menekültek. Mások az államnak "ajándékozzák" földjeiket, így Kelemen Károly 9, Györffy Gyula 5,72 ha földet adnak át. ⁶ PHLt. Gazdasági könyv. 29/1951. *

Szovátán, ahol a kisbirtokosok voltak túlsúlyban aránylag nem volt nagy a kulákok száma, az 1.328,31 hold mezőgazdasági területből mindössze 86.62 hold volt kulákbirtok. * uo. * Így, a Gazdasági könyv adatai szerint átlagosan még 4 ha föld sem jutott egy kulákbirtokra. A kulákok számát növelte a hatóságok által kizsákmányolónak kikiáltott Bokor Antal malomtulajdonos, Dósa Balázs cséplőgép-tulajdonos, ifj. Agyagási Gábor mozi tulajdonos, Simon János malomtulajdonos, Szígyártó János mézszáros, Majoros István szálloda és vendéglőtulajdonos, Junger Ilyés kereskedő, Ágoston István malomtulajdonos, Bogdán Béla fűszerkereskedő, Szenkovits József kereskedő, Ruszi Sándor seprűkötő kisiparos, Kovács Mihály kereskedő, Vass Sándor cséplőgép-tulajdonos. Feljelentés alapján került a listára Hajdú János kéményseprő, (bár "Lenin fiú" volt). Csörtán Balázs asztalos, Arros Imre tanító, Ilyés Béla szabó, Keresztes István asztalos, Piroska Zakariás malomtulajdonos, Balogh Mihály szódás, Borbély Gyula kereskedő, Bokor Lőrinc, Györffy Gyula, Hajdú Antal, ifj. Kelemen Károly, id. Kelemen Károly, László János, Szabó Gyula, id. Agyagási Gábor, Domokos S. Károly, az ilyésmezei Szekeres József földjeikért kerültek a listára. ⁷ PHLt. Iktatókönyv. 1951, 1952. *

A tej- és húsbeadási tervét a város 116, illetve 164%-ban teljesítette, annak ellenére, hogy Szovátán 29, Szakadátban 19, Ilyésmezőben 23 gazda volt hátrálékban. "Ugyanakkor a kulákokat ellenőriztük és hátrálékos ... nincs közöttük ... a beadott 15 kérésből 8 gazda tehenét beszolgáltatva kvótába és kéri a tej csökkentését." ⁸ PHLt. Jelentés. 1956. március 29. * A húsbeadási tervet nem teljesítőkre sok esetben börtön várt, ugyanígy büntették a "fekete" vágásokat és a hús illegális eladását akkor mikor a kereskedelemben szinte nem lehetett húst vásárolni. "A 131-es törvényt az év folyamán mindössze 10 gazdánál alkalmaztuk: idősebb Béres Domokos, Majer László, Pál G. Dénesné, Vass Sándor, Piroska György, Gál Mária, Fülöp Tóni, Jakab Mihály és Kilyén Mózesnél. Ezeknél a gazdánál a foglalási jegyzőkönyv meg lett csinálva, de a bíróságnak csak két gazda volt átadva: Béres Domokos és Fülöp Tóni." ⁹ PHLt. Jelentés. 1956. augusztus 17. * Miután 1956-ban megszüntetik a beadási kvótákat a legtöbb terményből, a beadási tervet 1957-ben már csak 31%-ban teljesi-

tik. A kieső termékmennyiséget próbálják meg pótolni a társas gazdaságok létrehozásával Szovátán is, annak ellenére, hogy ekkorra már bebizonyosodott, hogy ezek a központi irányítás rendszerében nem életképesek. Azonban még most sem függesztik fel a hírhedt 131-es törvényt. "A 131-es törvényt alkalmaztuk a húskvíta be nem adásáért 7 gazdánál, ebből kettőt adtunk bíróságra, Neagu Aurel és Fülöp Béla szovátai gazdákat, akik a jegyzőkönyv alapján kapott határidőre nem adták be kvótájukat." ¹⁰ PHLt. Jelentés. 1957. szeptember 27. *

A társas gazdaságot Szovátán csak 1956 tavaszán alapítják meg 15 taggal, akik 17 ha földet vittek be, "November 7" néven. Viszonylag "későn", Románia első öt kollektív gazdaságát 1949. július 24-én alapítják meg a RMP KB 1949 március 3-5-i plenáris ülésén határozatot fogadnak el a "mezőgazdaság szocialista átalakításáról és a munkásosztály valamint a dolgozó parasztság szövetségének megerősítéséről". * A beállt tagok földjeit a határ legjobb részeire cserélik ki, beállásra kényszerítve a kiszemelt birtokok tulajdonosait is, "... 75 parcellán kellene földcserét csinálni, de még csak 20 gazda írta alá, 55 még nem. ... A rémhírterjesztőket le kell leplezni, mint ahogy Makfalván is megtették ... mivel az lehetetlenné teszi a kulákságot a dolgozókkal szemben, mert csakis ők lehetnek a rémhír terjesztők. ... azon társasgazdasági tagok, akik már beléptek a társasgazdaságba komolyan folytatásuk tovább a szervezést, mivel nekik könnyebben megy a szervezés mint egy olyanak akinek nincs földje." ¹¹ PHLt. Jegyzőkönyv. 1956. április 12. *

A mezőgazdasági munkákat nem bízzák a véletlenre: "Intézkedünk, hogy a vetési kampány alatt beosztott agitátorok minden reggel a házcsoportokat járják le és mozgósítsák a dolgozókat a tavaszi szántás-vetésre." ¹² PHLt. Határozat 7/1956. április 20. * "... mozgósítani fogjuk a dolgozókat, hogy a trágyájukat minden gazda hordja ki a földjére. ... intézkedünk, hogy a vetőmagját mindenki tisztítsa és csiráztassa meg. Annak érdekében csiráztatási központokat létesítünk az iskoláknál, a mezőgazdasági pontoknál és a magánházaknál is, ... ellenőrizzük a mezőgazdasági szerszámokat és amelyek javítás alá esik nyilvántartót fektetünk le és beosztjuk a kovácsok között, hogy melyik gazda szerszámát, melyik kovács csinálja meg." ¹³ PHLt. Jegyzőkönyv. 1957. január 27. * 1960-ban Ilyés Lajos, Simon János, Toós Mihály és Kovács Márton kovácsok végezték a szerszámok javítását.

"1956. július 20-án ítélet szerű idő jégveréssel, az egész község háttára tönkre ment. A jégverés sok helyen száz százalékos kárt okozott." ¹⁴ Domus História. 1956. * A jégverés 400 gazdaságban tette tönkre a termést, az egész határra számítva 60-65%-os arányban. A kötelező termésbiztosítás ellenére az ADAS még szeptemberben sem fizetett, mire a gazdák megtagadják a biztosítási díjak fizetését. A pártbizott-

ság, ugyanúgy mint mindig ha nehézségek vannak, a kulákokat okolja, mint felbujtókat. Főbűnösként Vass Sándor, Márton Mihály és Bereczki Márton kerül a pártjelentésbe. ¹⁵ PHLt. Jelentés. 1956. november 1. * A megmaradt termést Piroska András és Dósa Balázs csépelte ki, villannyal megvilágított szerűn. A korabeli nyilvántartásban 3 cséplőgép és 2 traktor szerepelt. Aratás után a pionirokat vezényelik ki a mezőre az elhullott kalászekat összegyűjteni.

Forrásainkban első ízben 1954-ben fordul elő a szovátai pékség említése. "A kenyér minősége elég megfelelő, vannak esetek mikor a pék elvtársak ittas állapotban mennek be szolgálatba és számtalan esetben előfordul, hogy a lisztet nem szitálják meg és úgy dagasztják be, olykor nem is sütik meg, vagy esetleg igen megsütik a kenyeret." ¹⁶ uo. * Az akkori - emlékeink szerint - nagyon rossz kenyér minőségét "eléggé megfelelőnek" minősíteni csak a jelentések hazug stílusában lehetett.

Mindenáron be kellett bizonyítani a társasgazdaságok előnyeit, ezért földcserékkel megszerzik a határ legjobb szántóit, ebből is kiválasztják a legjobb három ha-t. ¹⁷ PHLt. VB ülések jegyzőkönyvei. 1957. november 28. * Ezt trágyázzák, a Gép- és Traktorállomás gépeivel művelik és sikerül is elérni 1.900 kg-os hektáronkénti termést. Ugyanekkor a magángazdák földjeiken, amelyben benne vannak a legrosszabb szántók is, 1.050 kg-os átlagtermést érnek el. Egy évvel később a búza terméseredmények 1.150 - 1.360 kg között helyezkedtek el. Erdőszentgyörgy rajonban a legtöbb üzemképes cséplőgéppel Szováta rendelkezett. Tulajdonosaik Piroska András, Dósa Balázs és Kilyén Mózes voltak. A cséplést a kijelölt szerűkön vagy nagyobb gazdaságok esetén háznál végezték. Házicséplésnél a vám 12% volt, a szerűn csak 7%. Szováta 800 gabonatermelő gazdája közül 400 vállalta a költségesebb házicséplést mert így nem kellett a helyszínen szerződést kössön a beadásra. "Központosított alap biztosítása érdekében a szövetkezeten keresztül intézkedünk, hogy a leszerződött búzát a dolgozók ott helybe adják be, s ugyanakkor állandó agitációs munkát végzünk, hogy aki idáig még nem szerződött, az szerződjön a cséplés alkalmával, vagy a szerződött mennyiségben még felül szerződjön. Ennek érdekében a városi Néptanács Végrehajtó Bizottsága intézkedéseket tett olyan értelemben, hogy két raktárt biztosított a szerűkre, ahová lehet gyűjteni úgy a szerződött gabonát, mint a vámot ... A vámgabonának a szállítását pedig a cséplőgép-tulajdonosok fogják fizetni." ¹⁸ PHLt. Jelentés 1958. július 24. * A "tagosításokkal" sokan szembeszegültek és a társasgazdaságba sem álltak be. A Néptanácsi jelentés kiemeli Balogh Albert, id. Ferenczi Károlyné, özv. Szöcs Jánosné, Lőrinczi Mártonné, Kelemen István, Oltyán János, Fülöp László és Salat K. Béla nevét említik.

A földcserek, a "tagosítások" egyértelműen a társasgazdaságok céljait szolgálták. "Szakadátban az újonnan megalakult December 30 társasgazdaságnak a földjei fel lettek mérve, a tagosítás is megtörtént, az utóbbi tagosításból még 4 személy nem írta alá a földcsere listát, mert még nem voltak behívatva és nem volt tudatva velük. Lehetséges, hogy azok is inkább be fognak állni azzal a földterülettel, amelyik bele esett a tagosított területbe." ¹⁹ PHLt. Jelentés. 1958. február 20. * A sikertelenséget nem a rendszer reformjával vagy megváltoztatásával akarták elérni. Erre a rendszer ideológiai merevsége nem is adott lehetőséget. Egyik válasz a központosításon túl, a bürokratizálás volt: "Szerszámok javításával kapcsolatban is megtettük az intézkedéseket olyan formán, hogy a kovácsműhelyeket ellenőriztük és elláttuk őket ellenőrző füzetekkel, hogy a dolgozóknak a megjavított szerszámokat bevezethessék nyilvántartás végett." Társasgazdaságok gondjaira bízta a községi apaállatokat és az ezek tartására rendelt földeket is. Teték ezt annak ellenére, hogy ezek a gazdaságok állatállománya leromlott az elégtelen táplálás és gondozás miatt. 1958 tavaszán hat szimentáli pirostarka bikát, egy hegyiló mént, 37 cigája berbécszet és két báznai kant adnak át. ²⁰ PHLt. Jelentés. 1958. február 19. * Hasonlóképpen megváltoztak a mezőgazdasági gépek tulajdonviszonyai is. A tulajdonosok kénytelen-kelletlen adják át gépeiket, hogy mentesüljenek a túlzott adóztatás alól. "Javasolom a társasgazdaság vezetőségének, hogy a szelektort vegye birtokába, még azért is, mivel Nagy Sándor volt tulajdonos jegyzőkönyvileg átadta a társasgazdaság vezetőségének." ²¹ PHLt. Jelentés. 1958. április 25. *

Nagy erővel folytatják a gazdák meggyőzését a társasgazdaságba való beállásra: "... egy 37 tagból álló agitációs csoport is van, akik felváltva esténként foglalkoznak a dolgozókkal. Ezenkívül 38 tanügyi káder végez házi agitációs munkát." ²² PHLt. Különfélék. I. kötet. 1959. október. 351. * A meggyőző munka nem jár túl nagy sikerrel, bíráló cikk jelenik meg a Vörös Zászló c. megyei lapban: "Foglalkozunk nagyobb felelősségérzettel Szovátán a mezőgazdaság szocialista átalakításával" címmel. ²³ Vörös Zászló. 1959. november 1. *

1959-ben a húsbeadási terv 32.316 kg volt, amelyből 8.088 kg a sertéshús. A társasgazdaságba való beállítás serkentésére csökkentik a húsbeadás tervet, a következő évben viszont újra felemelik, 495 teremtől 38.160 kg húst követelnek, amelyből 10.374 kg a sertéshús. Egy termelő nem tudta teljesíteni a beadási tervet, de esetében a 131-es törvényt sem tudták alkalmazni mert olyan szegény volt, hogy nem volt mit lefoglalni. ²⁴ PHLt. VB gyűlések jegyzőkönyvei. 1959. 19. * Gyapjúbeadásnál "A hivatalból kitöltött beadási könyvecskék gazdáival nagy a kellemetlenség, mivel a kirovást az 1959-es évi nyilvántartás

alapján eszközöltük, majdnem, hogy hozzám nem verték, ... mert a juhlétszám kevesebb, mint a múlt évben.

Újabb csapást jelentett a szovátai gyenge minőségű földeken folytatott mezőgazdaság számára, hogy első ízben jelent meg a kolorádóbogár, 1961. június 16-ig 13 a határban 13 helyen találtak kifejlett bogarakat vagy lerakott petét. ²⁵ PHLt. Jelentés. 1961. június 16. * A védekezés első formájaként bevetették a pionirokat, befőttes üvegbe egy kevés petróleumot öntöttek, ebbe gyűjtötték a bogarakat, majd a krumpliföld végében elégették.

A szovátai gazdák többségét 1961 októberére sikerült a társasgazdaságokba kényszeríteni.

TÁRSASGAZDASÁG	BELÉPETT CSALÁDOK
Szováta, November 7	568
Alsószakadát, December 30	75
Felsőszakadát, Május 1	41
Ilyésmező, Új Élet	74
Összesen	758 család

Szovátán mindössze 23 család tudott ellenállni és maradt meg magángazdának. ²⁶ PHLt. Jelentés. 1961. október 2. *

A társasgazdaságok megalakítását csak köztes helyzetnek tekintette a párt vezetősége, de a hegyvidéki falvak kollektivizálását ekkor még nem tervezték. Azonban a helyi, a rajoni és városi pártbizottságok ebben az estben is bizonyítani akartak és maguk javasolták a kollektivizálást. "Az 1961, június 30 - július 1-i [RMP KB] plenáris ülés leszögezte, hogy megvannak a feltételek a kollektivizálás gyorsabb befejezésére, mint ahogyan a III-ik pártkongresszus leszögezte és jelenben a kollektivizálás tömegjellegűt öltött a rajonban is, az utóbbi időben 15 kollektív gazdaság lett felavatva ... A városi pártbizottság és a néptanács végrehajtó bizottságának a véleménye az, hogy elérkezett az idő mikor hozzá kell fogni a kollektív gazdaság szervezésének. ... Mi tudjuk, azt hogy a kollektivizálás kérdését nem fogja jó szemmel nézni az osztályellenség, a reakció, ezért erre fel kell készülnünk és viszszerjük, leleplezünk minden olyan kísérletet, amely akadályt gördítene a kollektív gazdaság szervezésében. ²⁷ PHLt. Jelentés. 1961. október 2. *

Elkészül egy tanulmány is - Szováta város és a hozzátartozó falvak kollektivizálásának lehetőségeiről. 1961. október 5. - annak bizonyítására, hogy lehetséges és szükséges a város kollektivizálása. A tanul-

mány abból a szempontból érdekes, hogy képet kaphatunk a magán-gazdaságok helyzetéről. Közvetlen a kollektivizálás előtt Szováta város a hozzátartozó falvakon és tanyákon magántulajdonban lévő "... össz gazdasági terület 1.673 ha, amelyből szántó 988 ha, kaszáló 668 ha, legelő 17 ha, amely tekintélyes egészében kollektivizálható. ... Szováta város adminisztratív területén 785 gazdaság van, mely a következő képen oszlik meg:

TERÜLET	GAZDASÁGOK SZÁMA	ÖSSZTERÜLET
0-1 ha	296	245
1-2 ha	177	340
2-3 ha	144	488
3-4 ha	76	291
4-5 ha	48	215
5-6 ha	23	127
6-7 ha	23	127
6-7 ha	7	45
7-8 ha	8	60
8-9 ha	2	18
9-10 ha	3	29
10-15 ha	1	13
ÖSSZESEN:	785	1881

Ha megfigyeljük a fenti számokat, megállapítható, hogy 0-2 h-ig 473 család van 513 ha területtel, amely családok nagyobb része a város területén lévő üzemeknél és intézményeknél dolgozik. Részben mint munkások, másrészt mint tisztviselők.

Kollektivizálandó gazdaságok száma 312 család 1.160 ha területtel, melyből szántó 638 ha. Hogy biztosítani tudjuk az üzemekben és intézményeknél dolgozó tagok részére a szükséges 0,25-0,30 ha területet kerthelyiségnek 142 ha területre van szükség. ...

A Szováta-hoz tartozó gazdaságok egyéni tulajdonában 215 kettes fogat van, amelyek biztosítva vannak a szükséges mezőgazdasági szerzőkkel a következő képen: szekér 441, eke 363, borona 303, búzavetőgépj 4, kukorica-vetőgépj 12, kapálógépj 13, triőr 5, szelektor 2, cséplőgépj hajtóerővel 2 db.

Megvizsgálva a gazdaságok egyéni tulajdonában lévő állatlétszámot a következőket állapíthatjuk meg:

Szarvasmarha összesen 928 db, amelyből tehén 521 db. Juh állomány összesen 1.800 db, amelyből közös tulajdonban van 386 db. Ser-

tésállományunk jelenleg 722 db, amelyből anyakoca 67 db. Szovátán 400 lovat tartanak.”²⁸ PHLt. Tanulmány. 1961. október 5. *

Október 5-én meg is születik a határozati javaslat, amely, természetesen javasolja a város kollektivizálását: “Ahhoz, hogy Szovátán és a hozzátartozó falvakban a mezőgazdaság szocialista átalakulása általános és tömegjellegűvé váljon, az ülésszak adja feladatul a képviselő elvtársaknak, hogy állandó és kitarító jellegű felvilágosító munkát végezzenek a választó kerületben levő mezőgazdasági dolgozókkal, hogy az önkéntesség elve alapján kérjék felvételüket az újonnan megalakuló kollektív gazdaságba.”²⁹ PHLt. Határozati javaslat. 1961. október 5. * Ennek nyomán Szovátán 100-110 agitátor járt rendszeresen házról-házra, ígérgetve a jobb életet, adómentességet a belépőknek. “... a pénzbeszedők igen kevés eredményt tudtak felmutatni, mert a köztudatban az forgott fenn, hogyha kollektív tagok lesznek nem kell adót fizetni”

A helyi hatóságok nem riadtak vissza az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetőzésektől sem. Élénken élt még a köztudatban a Szibériába, a Duna-csatornához hurcolások emléke, így elképzelhető a riadalom és döbbenet, mikor az aláírást megtagadókat vagonokba zárták és “... szürkületbe a kicsi vonattal felvitték a Visszafolyóig ... amikor visszahozták a néptanácsnál felöltözve nagykabátba a kályha mellé állították.” Az állami alkalmazottakat az elbocsátással fenyegették. Majoros István nem írta alá a belépési nyilatkozatot, sőt hívásra meg sem jelent. Ezért a szekuritátések betörték ajtaját és elhurcolták a szekuritáté székházába. A verések alatt kitepték a fél bajuszát is. Egy hét múlva Bereczki F. Antal közbejárására kiengedték. Ezután ő is “önként és senkitől se kényszerítve” aláírta a belépési nyilatkozatot. András Józsefet egy parajdi aktivista verte meg. A szekuritáté által meghurcoltak között volt Oltyán János, Salat Béla, Györffi Gyula és ifj. Bereczki Márton gazdálkodók is. Elsősorban a falu nagygazdáit, hangadóit igyekeztek megfélemlíteni. Egyetlen “népellenes” kifakadásért többhónapos börtön járt. Hajdú Dénest Benedek elvtárs, rajoni aktivista vette kezelésbe és pár óra alatt sikerült is “meggyőznie”. Az elgyötört Hajdú “... ha már beleestünk mint a nyű a tormába, hát aláírom” kifakadásáért rendszergyűlés címen három havi börtönre ítélték.³⁰ Jeremiás András (1921), Fülöp Imre (1912), Lőrinczi András adatközlők. *

“Annak érdekében, hogy a mezőgazdasági dolgozók megismerkedjenek a kollektív gazdaság felsőbbrendűségével mintegy 30 becsületes dolgozó részt vett 1961. november 5-én megszervezett eszmecsere-n a szentmártoni és vadasdi kollektív gazdaságban. Ez alkalommal sokat láttak és tanultak, amelynek nyomán 3 becsületes dolgozó kérte felvételét az újonnan megalakuló kollektív gazdaságba. Ezek után

minden remény megvan arra, hogy a többi földműves dolgozó is tagja lesz a kollektív gazdaságnak. Jelenben a kollektív gazdaságba 19 család lépett be 39 ha területtel.”³¹ PHLt. Tájékoztató jelentés. 1961. november 8. *

A közös gazdaságba való beadás helyett sok szovátai gazda leszerződte vagy eladta nagymarhát. Így egyetlen év alatt a szarvasmarha állomány 838-ról 791-re, ebből a tehének száma 476-ról 437-re csökkent. Ugyanakkor megnőtt a beadásra nem kötelezett sertések száma 518-ról 722-re, a kocák száma 31-ről 67-re nőtt. Ebben az évben fejezik be a modern fedezettető állomás és az állatorvosi rendelő építését.

Hivatalosan 1962. február 8-án alakítják meg a kollektív gazdaságot. Ünnepi alakuló gyűlésre 18 nap múlva került sor. “1962. február 25-én felavattuk városunkban a Március 6 elnevezésű kollektív gazdaságot. A felavatás alkalmával a tagok létszáma 488 család volt 1.057 ha területtel, azonban a további politikai és szervező munka nyomán újabb tagok léptek be és jelenleg a kollektív gazdaság a következő létszámú családdal földdel és leltári tárgyakkal rendelkezik: 1.605 ha összterület, melyből szántó 847 ha, kaszáló 645 ha, legelő 21 ha, terméketlen terület 45 ha. A kollektív gazdaság a következő állatállománnyal rendelkezik: 380 juh, 307 ló, 2 koca. Ugyanakkor át lett adva a néptanács tulajdonában lévő apaállatok és a velük járó földterület istállóval együtt. A 307 lóhoz szükséges felszerelések, szekér, eke, borona, hámosk és más felszerelések, ezen kívül 2 cséplőgép traktorral és kerepfejtő géppel együtt, 2 favágógép, 2 kovácsműhely és kerek műhely” - képezik a gazdaság közös vagyonát.

Hat mezei és egy állattenyésztési brigádot alakítottak, a brigádokat csoportokra osztják. Önálló csoportba szervezték a felsőszakadati tanyák földműveseit. Kinevezik a könyvelőket, raktárosokat. Az első év vetőmagkészletének összegyűjtésekor kötelezik a tagságot, hogy tartalék gabonáját adja be, akinek gabonája nem volt az pénzzel járult hozzá, a bevitt földterületek arányában. A gazdák igyekeztek megtartani jobb felszerelésüket háztáji gazdaságaik számára: “A leltározások alkalmával egyes tagok ... igyekeztek eldugni a jó ekéjüket vagy szekereiket” * uo. * A “közös” gazdálkodás a munkaerőhiány végzetes meglazulásához vezetett. A gazdák nehezen kapcsolódtak be az új gazdálkodásba. 1962 telén a tervezett 2.000 t trágya helyett csak 50 t. trágyát hordtak ki, trágyáját mindenki a saját háztáji gazdasága számára tartálékolta. A több mint 150 pár lóból csak 81 vett részt a tavaszi talaj-előkészítési munkákban, sokan a rájuk bízott lovakkal bérfuvarozást végeztek az IREM- és az IF-nek.

Nemcsak a kulákokat sújtották a nagy adók, beszolgáltatások, a szabad foglalkozásuk, kisiparosok is hasonló megkülönböztetett figyelemben részesültek az államhatalom részéről. Így hozhatták létre a

kisipari szövetkezeteket, amely az egyetlen járható út maradt a kisiparosok számára. Szövetkezeti tagok lettek: Bálint András, Deák Sándor, Kelemen Árpád, Szenkovits Dezső, Szenkovits József kereskedők; Ágoston János, Katona Ferenc, Nagy János, Kiss György fodrászok; Bokor Márton, Szígyártó János mészárosok; Gábor Vince, Kelemen Menyhárt, Kléh György, Nagy M. István, Nagy János, Hajdú Antal, Gábor András, Bakos István, Tofán János, Magyarai Lajos, Moldován György, Hajdú János és Muszka Lajos cipészek; Suciú György könyvelő; Gönczi Albert építész; Jalea Mihály pék; Duka Lajos ács. ³² PHLt. Gazdasági nyilvántartó. Szövetkezetbe tömörült mesterek. 10/1956. február 2. *

Bocskai Ferenc, Fülöp Mihály, Fülöp L. József kőművesek; Majkó István szakács; Blénessy Balázs, Csortán Balázs asztalosok; Barabás János, Ilyés Albert, Piri Lőrinc és György, Ötvös Lajos kovácsok; Dobos Sándor ács; Ilyés Béla, Mátyás István szabók; Nagy Sándor mészáros; Oláh Lajos pék; Ötvös Zsuzsa kereskedő; Lőrincz László cipész; és id. Suciú Simion villanyszerelő megmaradtak magán iparosoknak vállalva a nagy adókat. ³³ PHLt. Gazdasági nyilvántartó. Szövetkezetbe nem tömörült mesterek és más foglalkozásúak. 7/1956. február 3. *

1956. január 15-én megalakult az első Hitelszövetkezet Oltyán István, Szöcs János és Béres Domokos kezdeményezésére. Györffy Domokos néptanácselnök és Nagy Margit, a mezőgazdasági bank megbízottja segítségével március 24-ig 153 tagot szerveznek be Szovátáról, így március 27-én megtarthatják az alakuló közgyűlést. A vezetőségbe beválasztják Oltyán István elnöknek, Szöcs Jánost alelnöknek, László Jánost, Ágoston Károlyt, Lukács Györgyöt és Kovács Mártont bizottsági tagoknak. Ellenőrző bizottsági tag Albert Dénes és Fülöp F. Ferenc lesz. Tevékenységi területüket kiterjesztik Atyhára (39 tag), Alsó- és Felsősfalvára (24) és Parajdra (19). Tagjainak létszáma június 14-ig 249-re emelkedik. A jó ügyvitel érdekében 244 lej 50 banis fizetéssel egy könyvelőt és 100 lejes fizetéssel egy pénztárnokot alkalmaznak.

Még Szováta városban is 1956-ig dobszóval teszik közhírré a közérdekű bejelentéseket, határozatokat. Az utolsó hírdobos Lázár Károly volt.

AZ EGYHÁZAK, AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

A nagy államosítások évében már egyértelművé vált, hogy az új hatalom és "vezető ereje", a kommunista párt az egyházak teljes felszámolására törekszik. Ezt az erőfeszítést tetten érhetjük úgy az országos eseményekben mint a helyi történetekben. Mikor 1948. március 19-én Márton Áron hét püspöktársával levélben fordul a kormányhoz számon kérve az ellentmondást az alkotmány elvei és a gyakorlat kö-

zött, kérve a vallásoktatás biztosítását minden iskolában, a lelkipozítás lehetőségét a hadseregben, az árvaházakban és a korházakban választ sem kaptak. Ugyanekkor, március 26-án a református iskolában felvett jegyzőkönyv szerint megszüntetik az iskolaszékeket, a felekezeti iskolák önkormányzati intézményeit. Helyettük időközi bizottságok veszik át az iskola vezetését. Ennek megfelelően a presbitérium, mint iskolaszék gyűlésén Szöcs Irén igazgató, Szabó Matild, valamint a szülők részéről Zsigmond Ferenc részvételével megalakították az időközi bizottságot. Ennek mondhatni egyetlen feladata az iskola leltárának összeállítása volt, a felsőbb rendelet alapján.

„Iskola célját szolgáló földek nincsenek. Épület: egy tanterem előszobával. Tanterem felszerelése: Bútorzat: 1. Iskolai asztal fiókos 1 db. 2. Iskolai szék 2 db. 3. Iskolai tábla 2 db. 4. Iskolai szekrény 2 db. 5. Pódium 1 db. 6. Tanítói fogas 1 db 7. Előszobai fogas 1 db. 8. Iskolai pad 28 db. 9. Fásláda 1 db. 10. Melegítő kályha 1 db. 11. Krétatartó 1 db. 12. Seprű 1 db. Valamennyi jó állapotban van. Tanfelszerelés: 1. Románia térképe 1 db. 2. Mértani test 8 db. (3 db. kocka, 1 henger, 1 téglalapú hasáb, 1 prizma, 1 kúp, 1 gúla) 3. Anyakönyv 30 db. 1904-1905, 1906-1908, 1910-1911, 1916-1921, 1923-1937, 1938-1948-as évekről.”¹ Református Presbiteri Jegyzőkönyvek. 1948. március 26. 36-37.

* Az ideiglenes bizottság átveszi az iskola szegényes leltárát.

Hasonló képen készítik elő a katolikus iskola államosítását is: „1948. július 26-án, 4.412 szám alatt a Főhatóság leküldte az iskolák és gimnáziumok leltározására vonatkozó rendelkezését.”² Domus História. 1948. *

Ezek a számbavételek tulajdonképpen az iskola államosítását készítette elő, mert a 1948. augusztus 3-án megjelenik a 175. sz. törvény, a tanügyi reformról, amelynek alapján államosították az egyházi iskolákat. A felekezeti iskolák Magyar Tannyelvű Állami Népiskolák néven működtek tovább. A volt katolikus iskola igazgatója Búzás Endre, a volt református iskola igazgatója Szöcs Irén lett. Az államosítás üzte el végleg Szovátáról a Kalocsai Iskolanővéreket: „Szomorú hír: a kalocsai iskolanővérek augusztus 7-én bejelentették hivatalosan a Püspök úrnak, hogy mennek haza Magyarországra. Augusztus 26-án a Főhatóság engedélyezte a nővérek hazamenetelét.”³ * Domus História. 1948. *

A törvény szerint már első osztálytól bevezették a román nyelv oktatását. A kötelező elemi iskola négyosztályos, a gimnázium V - VII osztály, a középiskola a VIII - X. osztály a szovjet minta szerint. A temesvári, szatmár-váradi, gyulafehérvári római katolikus egyházmegyékben összesen 468, a kolozsvári és nagyváradi református egyházmegyékben 531, az unitárius egyháznál 34 oktatási egységet államosítottak. Másnap, augusztus 4-én jelenik meg a vallási kultusz rendelet,

amely csak a gyulafehérvári katolikus egyházmegyét ismeri el, amelyet szeptember 18-án egészítenek ki a 243. sz. rendelettel az elismert felekezetek püspökségeinek számáról és a főpapok kinevezéséről. Ennek nyomán a hat római katolikus püspökség kettőre csökkent, a református egyház számára csak a kolozsvári püspökség maradt meg. Ezt gyorsan követi október 6-án a görög katolikus egyház beolvasztása az ortodox egyházba. Márton Áron püspök, aki az iskolák államosítása ellen is tiltakozott, körlevélben állapítja meg: "Azok a megdöbbentő események, amelyek görög katolikus testvéreinkkel történtek, semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy számunkra is elkövetkeznek a hitvallói helytállásnak és a vértanúságot is vállaló kitartásnak a napjai." Szovátán szeptember 26-án iktatták be (kinevezésének kelte augusztus 31) ünnepélyesen Iuliu Moldovan ortodox papot. A parókia már májustól üresen állt, a leltárt is Roșca Mihail adta át. Egy november 14-i iraton lévő pecséten a feliraton még a "görög katolikus templomi bizottság" szerepel, de december 19-én már megjelenik az "ortodox" felirat.

A katolikus parókián Török Mihály plébános által vezetett Domus Historia is rögzíti az eseményeket: az "17.302/1948-as számú Monitorul Oficial hivatalos lap közli, hogy az egyházi vagy az állam tulajdona, a plébános adminisztrálja ...", majd a "Kultúrbizottság átfirt július 17-én, hogy a kultúrház nagy- és szintermét átveszik". Ezzel az "átirattal" kezdetét veszi a kultúra, a művelődés államosítása is.

Az iskolák, a kultúrház után államosították a Rákóczi mozit is, október 2-a után Dózsa György néven szerepelt az 1970-es évek elejéig, mikor megszüntették.

Politikai, koncepciós perek kezdődnek - mint minden ez is szovjet mintára - Romániában is, az egyházban ennek első áldozata az egyházi uniót el nem ismerő görög katolikus papok és a katolikus egyház képviselői, köztük a legnagyobb püspökkel Márton Áronnal. "Utolsó csíksomlyói búcsú Főpásztorunk részvételével. Utána nemsokára Püspök Atyánk elfogatása [1949. június 21] és börtönbe hurcolása. ... Megkezdődik a hatóságok részéről az osztályharc bevezetése a papság körébe is." - jegyzi be a Domus Historiába Török Mihály plébános. Ekkor már nemcsak törvények alapján vesznek állami tulajdonba magánjavakat. A lakásállomány államosításakor ezt kiterjesztik a vidéki egyházi épületekre is. Egy szeptember 24-i panasz szerint lefoglalják a paplakokat és az egyház építőanyagait, a papok számára egy-egy szobát hagynak meg. Majd a templomon kívül az egyházak minden épületét államosítják.

A Domus Historia 1950-es bejegyzése szerint: "Püspök Atyánk után egymás után tűnnek el Gyulafehérvárról a főpapok. Békegyülés leple alatt megszervezik a marosvásárhelyi gyűlést [1950. április 27-én,

120 "békepap" vesz részt]. Engem is elvittek a marosvásárhelyi gyűlésre. Utána a gyergyószentmiklósi gyűlés [1950. szeptember 5]. Oda is elvittek. Mivel Szentmiklóson nem lelkesedtem eléggé, utána nemsokára, szeptember 26-án elvittek Kolozsvárra a börtönbe. Ott voltam december 26-ig. Helyettem Veress Ernő kamarás úr volt 3 hónapig. A görög katolikus hívek erőszakos áttérítésével vádoltak. Az ügyet kivizsgálták és utána megszüntették."

Az egyházi földek sem kerülhették el sorsukat. "Gondnok előterjeszti, hogy a néptanács felszólította az egyházi földek felajánlására ... a gyűlés ragaszkodik a földekhez, mint egyetlen jövedelmi forrásunkhoz, ezért kikerülhetetlen esetre a lehetséges minimumot hajlandó átadni." ⁴ Református presbiteri jegyzőkönyvek. 1951. március 4. * "Elnök előterjeszti, hogy a tűzifaellátás biztosítása végett benyújtott kérésünkre az Ocol Silvic [Erdészeti Hivatal] elutasította, illetve mindössze szárazág gyűjtését engedélyezte. Ugyancsak a főhatósági rendeletek során olvastatik, hogy az egyházi földek felajánlandók a községi apaállatok ellátása céljára. Presbitérium a megmaradt kevés földhöz még ez idő szerint ragaszkodik." A református lelkészi hivatalt is lefoglalják. "Gyűlés egybe leszögezi, hogy a lelkészi irodahelyiség folyó év március havában a néptanács rendeletére elvételét és magánlakás céljára fordított." ⁵ Református presbiteri jegyzőkönyvek. 1953. december 6. *

Iskoláinknak és a tantestületnek nagy szerepet szántak a társadalmi változások keresztülvételében. Pozitív szerepet játszottak az analfabetizmus felszámolásában. A megye lapja, az Előre jelenti, hogy a fapari üzemben felszámolták az analfabetizmust, de azt is, hogy mindjárt tovább képezték magukat, beiratkoztak [a kötelező] orosz nyelvtanfolyamra. ⁶ Előre. 1952. január 26. * A munkaversenyek korában a tantestület "pártunk" előtt megfogadja, hogy felszámolják a bukást az V-VII. osztályokban, 40 jelszavas táblát festenek az osztályellenség kerítésére és megírnak 10 faliújságújság cikket. ⁷ Előre. 1952. március 29. * Továbbra is kitűnik a pártmunkások között Kopacz Antal, akit a Székelyföld 60 legaktívabb kommunistái közé soroltak. ⁸ Csatári Dániel: Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945. Bp. 1969. 166. * Ekor már a régi illegalista az IPEIL-nél a Sztálin elvtárs életrajzát tanulmányozó körnek volt propagandistája. ⁹ Előre. 1952. június 29. * Felszámolják a régi könyvtárakat, ami azt jelenti, hogy máglyába rakva elégetnek mindent, ami nem szolgálja a kommunista eszméket. ¹⁰ PHLT. Iktatókönyv. 5.113/1951. * Az irodalmat és kultúrát faliújságokkal, "vörös sarkokkal" pótolják, amelyek kellő megvilágításáról külön kiutalással gondoskodnak.

Hatalmas fejlődést jelentett, hogy megvalósult a község teljes vilamosítása, de 1951-ben elkobozzák a rádiókészülékeket, majd a fel-

háborodás nyomán ezt az eljárást beszüntetik magánszemélyek esetében. Ezzel a külföldi rádióadók hallgatását akarták megakadályozni. Ennek ellensúlyozására és a propaganda munka javítására hangszórókat szereltek a főbb útvonalakra, majd a helyi rádióállítási központ és a bukaresti rádió műsora kábeleken eljut nagyon sok lakásba, intézménybe, a telepi villákba ahova kis hangszórókat, "difuzorokat" szereltek.

Felszínen a teljes jogegyenlőséget hirdettek, de az iskoláztatás a társadalmi eredetű igazoló okmányokhoz kötötték. Az általános iskola utáni továbbtanulást lehetetlenné tették a volt "kizsákmányoló", kulák családok gyerekei számára.

Az analfabetizáló tanfolyamok révén, az 1957-ben nyilvántartott 600 analfabétából 53 sikeresen vizsgázott. A tanfolyamok és a külterületeken beindított iskolák (Kopac tanya 1954-57) révén sikerült is felszámolni az írástudatlanságot.

A középiskolai oktatás 1956-ban indult újra. A nyáron megtartott felvételi vizsgára 44 tanuló jelentkezett, de csak 34-nek sikerült a felvételi. Az új, Ady Endre középiskolában egy osztály indult. A középiskolával beindították a bentlakást (internátust) is 21 ágygal. Első igazgatója Elekes Béla volt, akit Czellecz István, majd Mester Mihály követett. Az első végzős osztály tanárai voltak: Mester Mihály igazgató, Fekete Ödön és Lukács Albert aligazgatók, Kusztos Piroska osztályfőnök, Klózer Ilona, Fekete Erzsébet, Izsák István, Nagy Dénes, Werner Hugó, Werner Ildikó, Kovács Erzsébet, Kovács Mózes mérnök, Czellecz István, Török Klára, Török Mihály, Gálfalvi Pál, Elekes Béla, Drăgoiu Ana, Csegzi Kálmán tanárok, valamint Mátyás Árpád és Kelemen Teréz nevelők.

A megszorított osztályok teremhiányt okoztak az iskolában, ezért egy hátsó szárnyal bővítették. A tartományi tanügyi osztály 1957-ben 27 t cementet, a rajon 60.000 téglát utalt ki. Az IFET és az Egészségügyi Igazgatóság is támogatták az építkezést. Az építkezés 1958-ban indult. Tervek szerint 12 új tanterem, kísérleti terem és tanári szoba épülne. Munkadíjra a tartomány 220.000 lej utal ki, amelyet 600.000 lejre emelnek, a lakosság ehhez még 42.752 lejjel járul hozzá.

Az alap kiadását, a betonöntést, az anyag- és malterhordást az iskola növendékei és tanárai végezték. Az új épületet 1960. november 7-én vehette birtokába az iskola.

1957/58-as tanévben beindult az esti líceum V. osztálya is, a középiskolai tagozata az 1962/63. tanévben végzett. Tanárai: Hadnagy Ferenc, Kovács Erzsébet, Török Klára, Werner Hugó, Fekete Árpád, Czellecz István, Klózer Attila tanárok és Klózer Ilona osztályfőnök voltak. 1958-ban nyílt meg a Parajdi úti óvoda is, a város harmadik iskola előtti oktatással foglalkozó intézménye.

A telepi villák államosítása után, az állami intézmények alkalmaztaiként sok szovátai család kapott itt lakást. Mivel tömegközlekedés nem létezett a gyerekeknek nehéz volt lejárni a faluba. Szükségessé vált egy négyosztályos iskola, az un. "telepi iskola" megnyitása. Erre a telepi kis katolikus templom melletti Sándor János villát szemelték ki. Az élelmiszer üzlet raktáraként működő, jobb sorsra érdemes épületben egy tantermet, 1957-től két termet, 1959-től három tantermet adnak át az iskola céljaira. Nemes Sándor tanító, iskolaigazgató keményen megharcolt minden egyes új teremért. "Iskolánk az emeleten működik két terembé, ebből is csak egyik, azaz az útfelőli a miénk, a másik az alimentáré (élelmiszer üzlet), tekintettel arra, hogy az utóbbi időben két család kiköltözött a földszintről, az emeleten lévőket kérjük az iskola részére, a szemléltető eszközök és az iroda részére". Kérésüket nem teljesítették azzal az indokkal, hogy a kevés szemléltető eszközt egy szekrényben, az osztályban is lehet tárolni.

Tovább bővül az iskolahálózat, 1959-ben 27 felsőszakadati család elhatározza egy iskola megépítését. Javaslatukat el is fogadja a rajoni tanügyi osztály: "A felsőszakadati iskolával kapcsolatban meglátásukkal egyetértünk s azzal is, hogy ott új iskolát kell építeni. Ez a kérdés az új iskolai évben még élesebben tevődik mert be kell indítani a román tagozatot is. Tehát feltétlenül szükséges két tantermes iskola építése. Az iskola építését 1961-ben fejezték be.

Ezekben az években gyorsan nőtt a város lakossága az új munkahelyek létesítése nyomán, de azért is mert sok családot városra űzött az erőszakolt kollektivizálás. Ez tükröződött a tanulólétszám növekedésében is. Az 1960/61-es tanévre a felmérések szerint 798 tanulóra számítottak, de szeptember 15-én már 829 tanuló iratkozott be. A központi iskola tehermentesítésére Alsőszakadaton beindították az V. osztályt, amelynek vonzáskörébe Alső- és Felsőszakadát valamint Kopac tanya tartozott. Javasolják az V. osztály beindítását a fürdőtelepi iskolánál is, erre viszont csak az 1961/62-es tanévben került sor. Eddig a peremterületi gyerekek általában csak négy osztályt végeztek.

Az 1960/61-es tanévben kezdték meg az ingyenes tankönyvek osztását, Szováta területén működő 35 osztályban oktató 45 tanerő 22.587 lej 55 bani értékben osztott ki tankönyveket.

Ötvenes évek bevégeződtek, ennek ellenére tovább tombol az ateista nevelés. "E cél érdekében indítottuk be Máté kontra Lukács előadássorozatot minden osztályban, valamint vitákat szerveztünk Jarovszlavszkij: Biblia hívőknek és hitetleneknek c. könyve alapján. Ugyanezt a célt követték a tanulók részére megszervezett szabadidőbeli [vagyis templomozás alatti] foglalkozások." A bentlakást a "Bagolyvár" területén lévő épületekben helyezték el, kezdetleges körülmények között. A vizet szekerekkel hordták fel a 90 bentlakó számára.

Esti líceum V - X. osztályába 164 felnőtt járt. Ebből 109 volt ipari-, 19 mezőgazdasági-, és 36 más kategóriájú dolgozó. A VIII. osztály fölött csak munkások látogatták az iskolát. A középiskola 16 tantermébe 34 osztály járt, így kénytelenek voltak három váltásban tanítani. 1963-ban kezdik meg az új líceum építését és 1964. szeptember 15-én adták át. Építése egymillió lejbe került, a laboratóriumok felszerelésére 160 ezer lejt költöttek. 1965-ben felújítják és újabb termekkel bővítik a volt katolikus iskolát, itt rendezve be a középiskola tornatermét. Ugyanebben az évben felújítják a Parajdi ti iskolát is. Ennek épülete a közbirtokossági erdők adminisztrálására épült, a havasiroda volt itt elhelyezve. Most három tanteremmel, szertárral, irodával, előszobával bővült.

A régi állami iskola, a mai 2. sz. általános iskola mögött földcserével nyert területen, főleg a tanárok és diákok munkájával, Derzsi Ferenc tornatanár és Kósa István oktatómester irányításával sportpályát építettek, amely 1971-72-ben készült el.

A községi könyvtár 1952-ben létesült, ez képezi a városi könyvtár alapját. 1956-ban 505 olvasója volt. Bitai Károly 1956. májusában veszi át a vezetését. "Első dolgom volt, hogy a könyvtárat a kultúrotthon bevételeiből ellássam tüzifával. Ezt az összeget, amit a könyvtár részére petróleum és tüzifára adtam imputálták [visszafizették]. ... Szerencsére ez [a következő év] április végén történt és azután már lehetett tüzifa nélkül. 1956. évre a könyvtár részére költségvetés tüzifára 300 lej van. Ez 1 és fél méter fa, amely még két hétre sem elég. ... A könyvtár évi terve 1.000 olvasó." 1962-ben a városi könyvtárat egyesítik a szakszervezeti könyvtárral, így a könyvállománya 12.000 kötetre gyarapodott. A rajoni kultúrversenyen résztvesz a szőlőének és tánc-csoport, szőlőtánc és két agitációs brigád. Az egyik agitációs brigád analfabétákból alakították. Nem sikerült kórust létrehozni, mert a tan-testületi tagokon kívül senki sem járt próbákra. ¹¹ PHLt. Beszámoló az általános kultúrproblémákról. 1956. május 30. *

A szakadati kultúrotthon 1959-ben került fedél alá, teljesen a lakosság pénzén és munkájával készült, 84 család által adott 39.000 lej-vel kezdődött el az építkezés. Kezdeményezője Illyés József tanító volt. A telket még 1955-ben Vass Sándor adományozta a községnek. Az önkéntes hozzájárulás 1959-ig 41.379 lejre emelkedett. Ugyanebben az évben épült fel a kultúrteremként is használt kopaci iskola és az ilyésmezei kultúrotthon.

Szovátán több színjátszó csoport működött, a legtevékenyebb a tanügyi csoport volt. A könyvtár mellett hat olvasóköri csoport működött, a rádiósítási központban hetente három ismeretterjesztő előadást tartottak.

Kusztos Piroska zenetanárnő által vezetett kórus volt a város büszkesége, amely többször ért el helyezést a tartományi versenyeken.

A kulturális életre azonban rányomta bélyegét az erőltetett ateista nevelés és a párt propaganda. Ennek ellenére nagyon sok tudományosan megalapozott előadás hangzott el a kultúrotthonban és a rádiósítási központban. Legnagyobb sikere a színelőadásoknak volt, mint a Kérők és a Sári bíró című daraboknak, de a propaganda rányomta bélyegét erre a műfajra is. A Nagy idő készül című szindarab a mezőgazdaság szocialista átalakítását szorgalmazta. A fűrészpör ízű pártpropaganda mindent elöntött. Ugyanezzel találja szembe magát az olvasó, ha belépett a könyvtárba a "Mit olvassunk?" vagy "A szocialista mezőgazdaságért" című vitrinekbe botlott. A polcokon tartott könyvek is nagyobbrészt propaganda célokat szolgáltak. Nemcsak a párt- és állami vagy kulturális intézményekben folyt a "propaganda munka", agresszíven elöntötte az utcát is: "Karöltve a néptanáccsal új jelmondatos táblákat készítettünk, melyek méltatják az RMP-t, éltetik hazánkat az RNK-t, a román-szovjet barátságot, a román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri együttműködését, serkentik a földműveseket a mezőgazdaság szocialista egységeibe való belépésre, stb."

Cséplési időszakban, a legnagyobb munkaidőben szerveztek 1959-ben is "kulturdekádot". A lelkesítő propaganda szöveget a rádiósítási központ hangszórói bömbölték az utcákon vagy behatolva a családi otthonokban is folytak az un. difuzorokból is, amelyekben más állomást nem lehetett hallgatni, legjobb esetben csak kikapcsolni lehetett őket.

"Tüske brigád" volt a kultúrotthon előtérben mozgó csoportja az agitációs brigádokkal. Ezek két év alatt 160 előadást tartottak, ebből 34 szolgálta a "tudományos világnézet kialakítását", 28 a "dolgozók hazafias szellembé való nevelését", 17 a "babona elleni harcot", míg a legtöbb, 56 a "mezőgazdaság szocialista átalakításáért" harcolt. "Sikerkönyv" volt Gurajev Istenhitről írt brosúrája, amelyet 17-szer olvastak fel a zömében katolikus szovátaiaknak.

Sikere elsősorban csak az műkedvelő színészeknek, a népi zenekaroknak és néptáncsoportoknak volt. 1959-ben mutatták be a Csipkevölgy és Ellopott boldogság című darabokat. A nagyobb intézményeknek, vállalatoknak is voltak kultúr csoportjaik. Színjátész csoportot szervezett az ILEFOR, az IFET, a Tanügy, a Szakszervezet, az Egészségügy. Sikeres előadásai voltak az 50-es évek végén a Fehér Anna, Buborékok, Két nemzedék, Vitézek és hősök, Az elveszett levél. Őt nagyobb táncsoport alakult, az öt nagyobb vállalatnál. Ezzel szemben az egyházi kórusok elhallgattatása után énekkara csak az iskolának volt.

Kusztos Endre festőművész 1959 telén rendezte első kiállítását a fürdőtelepen a Bírak villájába, később újrendezik a Kultúrház nagy-

termében. A közönség ekkor ismerkedett a képzőművészeti rendezvényekkel, tárlatokkal. Így eshetett meg az, hogy a vadásztársaság gyűlésekor a "vadász elvtársak" kabátjaikat a képeket tartó szegekre akasztották.

Az egyházak a társadalmi élet peremére szorultak. A vallástaniást kitiltották az iskolából, csak a templomban volt rá lehetőség. Ennek ellenére a legtöbb gyerek volt elsőáldozó, vagy konfirmált.

1956-ban az agyagos vizes telekre épült katolikus templom javításra szorult. Akkor keletkezett falképeit Hargitai László festőművész festette. Belsejének felújításakor a művészi munkákat a tehetséges Káli Dénes református lelkész irányította Bajkó László szentháromsági plébános segítségével. A munkákat Páll János szövetkezet igazgató és Dobai Dénes munkavezető irányította, Kiss Ernő, Radi Ferenc, Kovács Béla és Dániel Ambrus munkások végezték. A felújított katolikus templomot 1956. július 30-án szenteli fel Sas Antal székelyudvarhelyi főesperes. Jelen volt Káli Dénes református lelkész, Bajkó László, Antoni László, Csendor Jenő, Kovács Jakab, Török Mihály plébánosok, Lukács István, Kelemen Károly, Piroska Zakariás és Páll László egyház tanácsosok. Ugyanekkor építik fel a szakadati római katolikus imaházat is. A következő évben felújítják a Szentkereszt kápolna fedelét, újraszindelyezik a Pataki Aranka nővér által őrzött épületet. Először 1958-ban állítanak új keresztet, egy-egy kereszt elkészítését a tanácsosok és tehetősebb hívek vállalják. Ősszel kicserélik a katolikus templom oltárát. "A nyár folyamán eladásra került a nagyszebeni ferencrendi nővérek zárdájából kikerült oltár és szentségtartó, amelyet Szovátra szállítottunk és a régi oltár helyére helyeztünk a nagytemplomba. Az oltár benedíálására felkértük Sas Antal székelyudvarhelyi főesperes urat, aki 1958. szeptember 28-án el is végezte." ¹² Domus História. 1958. * A főoltárt 1962. január 18-án a püspökség kiváltságos oltárnak nyilvánította, az "ALTARE PRIVILEGIATUM" feliratot Csortán Imre műasztalos készítette el. ¹³ Domus História. 1962. * A furdótelepi kápolnán 1963-ban végeztek javításokat.

A földjeiktől megfosztott, leszegényedett egyháznak nem jutott pénze a temetőért javítására, ezért a temetőben a sírok között a tehének legelnek.

Az ilyésmezei 71 katolikus család 1960-ban vásárol telket egy imaház építésére. Imaházalapító gondnok Szekeres József, akit Szekeres Lázár és Küsmödi Bálint segítettek.

Káli Dénes református lelkész 1961 végén vonult nyugdíjba, helyébe Szabó Dénes hármásfalusi lelképásztort választották meg november 26-án. Beiktatására 1962. január 21-én került sor Barabás Benedek esperes jelenlétében. ¹⁴ Református presbiteri jegyzőkönyvek. 9/48. 57-60. *

A kollektivizálással járó földrablások az egyházi földeket sem kímélték. "A presbitérium magáévá teszi a lelkész - elnök előterjesztését s egyhangú döntéssel úgy határoz, hogy a mintegy 3 ha-nyi külterületből álló egyházi birtokot felajánlja (!) a szovétai kollektív gazdaságnak". Tehát a helyi néptanács sürgetésére önként kellett felajánlani az egyházi földeket!

A megszorító intézkedések ellenére, az állandó egyházellenes "kampányok" mellett is volt erejük a szovétai egyházaknak, hogy templomaikat megtartsák, elvégezzék a javításokat, sőt még arra is, hogy szépsítsék őket. A református templom nagyharangját is ebben az időszakban öntik. "Réman Jenő kolozsvári lakos, Máramaros utca 223 harangöntő, Dósa Gábor szovétai lakos 1965. április 1-ig egy 190 kg. súlyú D zenei hangú harang öntésére kötnek szerződést, a legfinomabb harangérből legyen (10.000 lej), ebben benne van a korona, a tengelyszerkezet, ütő, szállítás és felszerelés. A harang átmérője 72 cm. 15 évig teljes felelőséget vállal." RELt. Szerződés a harangöntéshez. 1965. * Felirata: ISTEN DICSŐSÉGÉRE A SZOVÉTAI REF./HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL SZABÓ BÉLA/LELKÉSZ DÓSA GÁBOR GONDNOK IDEJÉBEN 1965.

Ilyésmozközben is létezett egy kis református közösség, amely Parajdhoz tartozott, de 1969. január 1-től átvette a szovétai egyház ahova a falu közigazgatási szempontból is tartozott.

1971-ben utoljára látogat bérmálókörútja során Márton Áron püspök. "Ez volt Erdély mindmáig legnagyobb katolikus püspökének utolsó szovétai tartózkodása. A püspök úr meglátogatta az árvízkor megcsúszott templom helyreállítási munkálatait. Az aláásási és építési komoly munkálatokat Márton Áron Kegyelmes Püspök Atyánk és Dr. Jakab Antal Segédpüspök úr is megnézték."